Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати
књ. **17** (2015) 125-137

доц. др **Дражен Н. Перић**
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за систематско богословље
dperic@bfspc.bg.ac.rs

Богочовек Христос почетак и крајњи циљ библијске антропологије

1. Уводне напомене

Богочовек Исус Христос је почетак и крајњи циљ Библијске антропологије. Он је алфа и омега старозаветне и новозаветне антропологије. Једна од главних карактеристика Библијске антропологије састоји се у томе да је заснована на христоликости, христоподобности и христоцентризму од самог почетка, па све до краја, односно до крајњег циља и испуњења свог назначења и постојања. Библијска антропологија се не може замислити без свог почетка у вољи, хтењу и љубави Творца, нити без свог испуњења у назначењу, крајњем циљу и смислу свог постојања, које се остварује у Личности Богочовека Исуса Христа. Сходно томе, можемо да кажемо да је Библијска односно богословска антропологија, утемељена на православној христологији. Тајну човека Библијска антропологија сагледава и нејексплицитније решава, на начин што прибегава Ономе Који је објавио и открио не само истину о човеку, него је показао правог и истинског човека. Овде мислимо на Новог Адама, савршеног човека, онтолошки довршеног и оствареног у пуноћи свих његових потенцијала, у Христу. Дакле, истина о човеку и сама тајна човека се у потпуности открива само и једино у светлу Христа Богочовека.

Богочовек Исус Христос, по учењу Цркве није започео своје личносно, ипостасно постојање, приликом рођења од Пресвете Марије Дјеве Богородице, већ је постојао и пре тога, то јест, постоји од вечности као нетелесни Син и Логос Божији (ὡς ἄσαρκος Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ), рођен од Бога Оца пре свих векова. Јер, Господ наш Исус Христос је постојао и пре свог телесног рођења од Дјеве Марије, и пре стварања света и човека, будући да је савечан са Богом Оцем и Духом Светим. Основна догматска истина наше вере је да је Исус Христос друго Лице Свете Тројице, Син Бога Оца, рођен од Њега „пре свих векова“, као што исповедамо у Символу вере. Он је много пута и на разне начине, предсказиван још у Старом Завету, где се јасно назначује да од вечности постоји. Једно такво место је код Пророка Михеја: „А ти, Витлејеме Ефрато, ако и јеси најмањи међу тисућама Јудинијем, из тебе ће ми изаћи који ће бити господар у Израиљу, којему су изласци од почетка, од вјечнијех времена“[1]. Могли бисмо рећи да је Бог, са

[1] Мих. 5, 2.

највећом пажњом и прецизношћу, написао и оставио многе трагове и сведочанства у Старом и Новом Завету, о свом Сину, Који је требало да се очовечи, пострада и васкрсне. На тај начин, Бог Отац Сина наговештава, предсказује и показује као Месију и Спаситеља човека и света. Овде ћемо навести само неколико испуњених пророчанстава у Христовом животу. „А он им рече: О безумни и спорога срца за вјеровање у све што говорише пророци! Није ли требало да Христос то претрпи и да уђе у славу своју? И почевши од Мојсеја и од свију Пророка разјасни им што је у свим Писмима о њему писано“[2]. „А њима рече: Ово су ријечи које сам вам говорио још док сам био с вама, да се мора све испунити што је о мени написано у Закону Мојсејеву и у Пророцима и у Псалмима. Тада им отвори ум да разумеју Писма. И рече им: Тако је писано, и тако је требало да Христос пострада и васкрсне из мртвих трећега дана. И да се у његово име проповиједа покајање и опроштење гријехова по свим народима, почевши од Јерусалима. А ви сте свједоци овоме“[3]. „Не мислите да ћу вас ја тужити Оцу; има који вас оптужује, Мојсеј, у кога се ви уздате. Јер да вјероваste Мојсеју, вјеровали бисте и мени; јер он писа о мени. А кад његовим Писмима не вјерујете, како ћете вјеровати мојим ријечима?“[4].

На основу ових испуњених пророчанстава и многих других сведочења у Светом Писму, очигледно је да Господ Исус Христос припада подједнако Старом и Новом Завету. Оба Завета су органски повезана, не као два система, два независна откривења, већ првенствено су сједињена и јединствена у Личности Исуса Христа. Он је испунитељ Старог Завета, а истим чином којим испуњава Стари Завет, Закон и Пророке, Он започиње и Нови, и на тај начин, јесте крајњи Испунитељ оба Завета, тј. целине. Христос је сам центар и жижа Библијског откривења[5], управо због тога што Он јесте истински Почетак и Крај. Богочовек Исус Христос јесте почетак, назначење, средиште и крајњи циљ Библијске антропологије, јер је назначење и испуњење човека којега Он ствара на почетку по својем Обличју, а уједно је и истинско подобије у које човек треба да се огледа, тежи и уподоби. Он је то тајанствено јединство почетка, средишта и краја, и као такав представља човеков крајњи циљ иконичног и подобног личносног остварења. Тајна човека се открива у „Тајни Христовој“. Човек треба да се уподоби Христу и на тај начин постане богочовек, мали христос, мали бог, син Божији, јер човеково остварење је христолико и христоподобно. То је обожење, охристовљење и усиновљење.

2. Антропоморфизам Библијског откривења

На самом почетку ћемо се дотаћи питања Божанског Откривења, које је јављање, откривење и усмереност самога Бога према човеку. Откривење је богојављање

[2] Лк. 24, 25-27.

[3] Лк. 24, 44-48.

[4] Јн. 5, 45-47.

[5] Бог је Откривење дао за све људе, јер је оно насушно потребно свима, међутим нису сви људи способни да га приме непосредно од Бога, као ни да га разумеју. То се дешава због слабости духа и греховне нечистоте. Посебни гласници Божанског откривења били су Адам, Ноје, Аврам, Мојсије и други пророци. Они су примили, проповедали и тумачили само основе Божанског Откривења, док је у пуноћи и савршенству, Откривење Божије људима донео, објавио и распространио по целом свету преко својих ученика и Апостола, Оваплоћени Син и Логос Божији, Господ наш Исус Христос.

човеку, то је глас и реч Бога који говори човеку. Човек овај глас Божији јасно чује, разумије и прихвата као реч Божију. Међутим овај глас и реч Божија, пошто је упућена конкретно човеку, било је неопходно да буде човеку схватљива, разумљива, пријемчљива, антропоморфна, односно да је изражена на језику човека. Опште је познат антропоморфизам библијског старозаветног откривења. Ова врста језика и израза је доста заступљена, у старозаветним теофанијама. Али свакако, најпознатији и најзначајнији антропоморфизам библијског откривења и богојављања, јесте антропоморфизам отеловљења и очовечења Бога, у Личности Господа Исуса Христа. Овде се јасно види да Бог човеку максимално снисходи, спушта се на његову раван, открива му се, јавља му се, у потпуности му прилази веома близу. Толико, колико је то потребно човеку, да би човек могао Бога не само да осети, него и да га види, да га гледа, да га додирне, да се са Њим сједини, да постану нераздељиво и несливено једно, у Личности Христовој. У томе је садржана највећа тајна и чудо љубави Божије, да Бог истински жели и постаје човек, да би са друге стране човек, у Њему и са Њим, постао оно што није био, нити је могао икада постати сам по себи, без Божије помоћи, а то је бог по благодати[6]. Георгије Флоровски бавећи се овом проблематиком наводи следеће:

> „С правом су ранохришћански егзегети у старозавјетним списима видјели предсказање и прототип будућега оваплоћења Бога. Још је у Старом Завјету ријеч Божија постаје људска. Бог говори на језику човјекову. Отуда долази суштински ***антропоморфизам откровења***. Овај антропоморфизам није само неко прилагођавање. Људски језик ни најмање не слаби апсолутност откровења, а исто тако не ограничава ни снагу Божије ријечи. Божија ријеч може да буде изречена на људском језику прецизно и адекватно. Јер човјек је створен по слици Божијој. Управо стога он може да опажа Бога, он може да прихвати и чува ријеч Божију. Реч Божија се не крњи тиме што одзвања на људском језику. Напротив, људска ријеч се мијења и преображава у неку руку тиме што је Бог изволео да говори људским језиком... У сваком случају Свето Писмо нам говори не само о Богу, него и о човеку. И о њему још више! Сам Бог говори у своме откровењу не само о себи, него и о човјеку. Зато се и испуњава историјско откровење у појави Богочовјека...“[7].

Из свега наведеног видимо да откривење Божије пројављује пре свега лични однос Бога према човеку и човека према Богу. Наравно, иницијатива је увек на Божијој страни. Откривење Божије представља првенствено предмет човековог личносног искуства и на основу њега најшире човеково ступање у сплет односа са Бо-

---

[6] Ово учење о обожењу човека је свакако, условљено очовечењем Бога Логоса. То налазимо најпре код светог Иринеја Лионског и Атанасија Великог. Свети Иринеј тако тврди да је Син Божији «ради неизмјерне своје љубави постао оно што и ми, да би и нас учинио оним што је и Он» (Св. Иринеј Лионски, Adversus Haereses 5, пролог). Иринеј Лионски даље тврди да је Бог «постао Сином човечијим, зато да и човек постане Сином Божијим» (Св. Иринеј Лионски, Adversus Haereses 3, 10, 2). «Логос Божији је постао човек, и Син Божији – син човечији, да би човјек, сједиливши се са Сином Божијим, и задобивши усиновљење, постао Син Божији» (Св. Иринеј Лионски, Adversus Haereses 4, 19, 1). То је најбоље и најсадржајније описао после св. Иринеја, св. Атанасије Велики. У свом познатом спису «О очовечењу Логоса» св. Атанасије очигледно следује св. Иринеју Лионском и износи ову централну мисао, како свог, тако и уопште светоотачког богословља: «Логос се очовечио, да бисмо се ми обожили» (Св. Атанасије Велики, О очовечењу Логоса, 54, PG 25, 192B).

[7] Протојерej Георгије Флоровски, *Откривење, философија и теологија*, у: Православна теологија, Зборник студија и чланака, приредио Радован Биговић, Београд 1995, 239.

гом, са другима и са светом. Тако, откривење Бога односно Истине у православном предању не представља питање објективног знања рационалних представа, већ пре свега непосредно искуство човека и личносни однос између Бога, човека и света.

Бог јудеохришћанског предања и откривења, чини и представља једну конкретну историјску интервенцију и праксу. Очовечење Бога, Оваплоћење Бога Логоса представља основу и темељ хришћанске вере и живота. То свакако није неко ново религијско учење, нека нова идеологија или философија, нити некаква нова метафизичка теорија, него је то један одређени чин, истински догађај са конкретним историјским последицама[8] – то је догађај који читаву људску историју дели надвоје. Историјско приповедање вели: „А у петнаестој години владавине ћесара Тиверија, кад управљаше Понтије Пилат Јудејом“[9], Бог постаје човек, очовечује се конкретна историјска личност Исус Христос (=Помазаник) Божији. Овај историјски чин Божијег Очовечења и откривења открива превасходно истину о Богу, али пре свега истину о човеку, отеловљену унутар историје. У ствари, открива се прави циљ и назначење човека, а то је заједнички начин постојања Бога и човека, сада „ипостазиран“ у Христовој богочовечанској Личности.

Дакле, Бог постаје човек и открива се човеку унутар историје, на начин који је веома пријемчљив и близак човеку – што представља својеврсни антропоморфизам Библијског откривења. Овде би требало нагласити да Георгије Флоровски када говори о антропоморфизму откровења, свакако га не доводи ни у какву везу са класичним антропоморфизмом и антропоморфитима. Флоровски када говори о антропоморфизму библијског откровења искључује сваку тенденцију описивања Бога људским карактеристикама, као и приписивање Богу неких људских особина. Овде се ради искључиво о карактеризацији божанског откривења односно, сагледавању самог богојављања. Опет по речима Флоровског: „‘антропоморфизам’ је, тако, овде оно што је суштински својствено истинском богојављењу“[10].

Прва могућност позивања на постојање Божије имамо још у Рају са првим човеком Адамом и после са његовим потомцима. Међутим, посебни образац личносног јављања и откривења унутар историје спасења имамо са праоцем Авраамом и са Мојсијем боговидцем. Бог позива Авраама и разговара са њим, као што то чини и са Мојсијем: „И Господ говораше с Мојсијем лицем к лицу, као што говори човек с пријатељем својим“[11]. Овде видимо да позивање на Бога започиње са овим историјским искуством личног односа Бога и човека, а не са некаквим умним, теоретским и рационалним узвођењем у логичку нужност, првог покретача или прво-

[8] Логос Божији да не би оставио људе у неоствареном очекивању, учинио је током историје очигледније Своје присуство, као и личносно деловање према људима. На тај старозаветни богојављенски начин, их припремајући уједно и за Његово лично будуће присуство и деловање много јасније и очигледније у Личности Исуса Христа – тог истог оваплоћеног и очовеченог Логоса и Сина Божијег. Према томе, историјско присуство Логоса Божијег у логосностима твари, затим преко директних старозаветних речи и дела, и на крају Његов долазак и историјско присуство у телу, сукцесивно се нижу као по некој прогресивној линији. Тако да све оно што је било пређашње било је својеврсна припрема за потоње, а све што је касније и доцније, то чини очигледнијим оно што је пређашње.

[9] Лк. 3, 1.

[10] Протојерej Георгије Флоровски, *Откривење и тумачење*, у: Црква је живот. Изабране беседе, есеји и студије, приредио: Матеј Арсенијевић, Београд 2005, 140.

[11] Изл. 33, 11.

битног начела. Тако да је знање постојања Бога пре свега догађај личног односа са Њим, или личне заједнице са искуством људи, који су доживели овај однос. То је уствари вера као поверење, у наслеђено и пренесено искуство тог личног односа. Бог јудеохришћанског предања је Бог историјског откривења и личног односа, Он као такав је „Бог отаца наших“[12].

3. Христолошка димензија Старог Завета

Већ смо поменули, да по учењу Цркве можемо говорити о претпостојању Исуса Христа, и пре Његовог очовечења као Сина и Логоса Божијег. Ово претпостојање Христово предсказивано је много пута на разне и чудне начине у Старом Завету. Тако Христос не само да постоји у Старом Завету, него је делујући Бог у истом, заједно са Богом Оцем и Духом Светим. Он је творац света и човека, законодавац Израиља, управитељ света који усмерава историју ка њеном крају. Христос је Месија, пророкован од пророка у Старом Завету. У Њему су се испунила сва пророштва, обећања и очекивања. Номос, пророци и Евангелије чине једну целину. Христос није уништио, ни укинуо Стари Завет, већ га је обновио и испунио. Тако да свако ко у Христу Исусу не признаје Месију, Помазаника Господњег, тиме показује да не разуме и издаје Стари Завет. Јер, он нема неку важност и вредност сам по себи, он за хришћане није неки пуки историјски документ, једна историјска и пророчка књига, већ своју вредност има и испољава само у односу на Личност Христову. Он је истинска Реч Божија, Божанско откривење, у крајњем исходу, Стари Завет није ништа друго до родослов Исуса Христа, сина Давидова, Авраамова сина[13].

Једино Црква Христова данас на прави начин тумачи откривење и чува кључ за разумевање Светог Писма, то је истинити кључ за пророштва древности, и то зато што су се сва та пророштва и обећања заиста испунила у Христу. Зато ће оци и учитељи директно именовати Христа као Онога Који се и пре свога отеловљења, пре свог унутар телесног присуства, јављао старозаветним праведницима устројавајући све кроз своју икономију спасења, доприношећи кроз доношење закона, старајући се, промишљајући и доброчинећи целом свету и човеку. Због таквог Христовог деловања пре оваплоћења, Јустин Философ ће старозаветне праведнике да назове са пуним правом „људи Христа“, а не једноставно „људи Божији“. Тако Јустин Философ и Мученик говорећи о деловању Логоса Божијег у Старом Завету истиче следеће:

> „Дакле, Јудејци у својој заблуди, сасвим исправно беху укорени и изобличени пророчким Духом и самим Христом, јер не познаше ни Оца, ни Сина и што мишљаху да је Отац разговарао са Мојсијем, иако то беше Син Божији, који се назива и анђелом и апостолом. Сви они који Сина називају Оцем јасно показују да они ни Оца не познају, а не знају да Отац има Сина свога који је, као првороћени Логос Божији, такође Бог. Логос Божији се најпре јавио у виду огња, и у виду бестелесних сила, као анђео – Мојсију и другим пророцима, а сада у време ваше владавине, као што већ рекох, постао је човек и родио се од Дјеве по вољи Оца, ради спасења верујућих у њега и претрпео је понижење

[12] Χρήστου Γιανναρᾶ, Σχεδίασμα εἰσαγωγῆς στή φιλοσοφία, 2η ἔκδοση, Δόμος, Ἀθήνα 1988, 220.
[13] Мт. 1, 1.

и страдање да би смрћу и васкрсењем својим победио смрт. Речи упућене Мојсеју из купине: 'Ја сам Онај Који Јесте, Бог Аврамов, и Бог Исаков, и Бог Јаковљев, и Бог Отаца твојих', значи да они и после смрти своје живе, и да су људи тог истог Христа (τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπους). Они беху боготражитељи"[14].

Јустин Философ овде јасно истиче да сва старозаветна јављања су, уствари, јављања Сина и Логоса Божијег, односно Христова јављања (ово може да се каже, на основу истоветности Ипостаси тј, Личности). Из тог разлога, Јустин све старозаветне праведнике назива „људима тог истог Христа". Он отворено изобличава и оповргава Јудеје који су мислили да је Јахве Бог Отац и да је Он разговарао са Мојсијем, иако је то био Син и Логос Божији. Сходно томе, можемо устврдити да се Ипостас Сина и Логоса Божијег јављала у Старом Завету, тако да је Христос истински Јахве[15]. Тако да Јевреји, који нису прихватили Христа за Месију, и који га не прихватају, губе и оно што су имали од Мојсија[16]. Ова чињеница да је Христос Јахве, много је пута и на разне начине посведочена како у Старом, тако и у Новом Завету. То је важно, јер бити Јахве је много више него имати име које означава одређену идентификацију, а са друге стране, то означава назив и име које је дато на основу онога што Бог реално и уистину јесте, без обзира да ли га тако звали, или му веровали, или не.

Овде се нећемо упуштати у одређену језичку и граматичку анализу јеврејске речи: „Јахве"[17]. Међутим, могли бисмо рећи да се Сам Бог јасно изјаснио око основног значења овог имена, када се јавио Мојсију боговидцу под гором Хоривом на Синају: „А Мојсије рече Богу: ево кад отидем к синовима Израиљевим, па им речем: Бог отаца ваших посла ме к вама, ако ми реку: како му је име? Шта ћу им казати? А Господ рече Мојсију: ЈА САМ КОЈИ ЈЕСАМ. И рече: Тако ћеш рећи синовима Израиљевим: КОЈИ ЈЕСАМ послао ме је к вама. И још рече Бог (Елохим) Мојсију: Тако ћеш рећи синовима Израиљевим: Господ Бог (JXBX Елохеј) отаца ваших, Бог Авраамов, Бог Исаков и Бог Јаковљев, послао ме је к вама. Ово је Име Моје вечно, и ово је Спомен Мој из нараштаја у нараштај"[18]. Атанасије Јевтић на основу овог текста и других старозаветних теофанија, као и на основу многих светоотачких текстова који тумаче исте, изводи јасно и директно следећи закључак:

„Јединородни Син Божји, Господ Исус Христос је, дакле, Лице теофаније (=богооткривења=богојављања), јер у Старом Завету теофанија бива некада и ангелофанија (као при јављању Богу Аврааму, Јакову, Мојсију). Зато је Христос и рекао Јеврејима и Својим

[14] Ἰουστίνου Φιλόσοφου, Ἀπολογία πρώτη ὑπέρ Χριστιανῶν 63, PG 6, 425AB.

[15] Подробније о претпостојању Исуса Христа у Старом Завету и о показивању и доказивању да је Он прави и истински JAXBE у теофанијама Старог Завета видети у: Ἀρχιμανδρίτου Ἱερεμίου Φουντα, Ἡ περί προϋπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατά τόν Ἱερόν Χρυσόστομον, Ἀθῆναι 2002, 161. О Исусу Христу као истинском JAXBE такође види врло значајну студију од: Ν. Σωτηροπούλου, Ὁ Ἰησοῦς Γιαχβέ, Ἀθῆναι 1976.

[16] Види: Јн. 5, 45-47.

[17] Подробније о старозаветним јављанима Божијим Мојсију и другим праведницима, о Божанском имену JAXBE види: Атанасије Јевтић, *Исус Христос је исти јуче, данас и довека*, у: Христос Алфа и Омега, стр. 253-301.

[18] Изл. 3, 13-15.

ученицима: „Ко види Мене, виде Оца“ (Јн. 14, 9); „Отац је у Мени и Ја у Оцу“ (Јн. 10,38; 14, 10-11); „Ја и Отац једно смо“ (Јн. 10, 30). Према томе, јављени Мојсију Бог ЈаХВеХ јесте сâм Предвечни Син Божији Јединородни, Који ће оваплоћењем и очовечењем, од Духа Светога и Марије Дјеве, постати Исус Христос; Јединородни ће постати Прворођени, тј. Богочовек и Спаситељ света“[19].

Дакле, Христос је истински Бог Откривења, Бог стварања света, Бог стварања човека, Бог промишљања и спасења човека и света. Он је оригинал, Првообраз и Архетип, по коме је човек створен. Он је Икона Божија, по којој је и саздан човек. Дакле, можемо слободно рећи да је читав Стари Завет, Закон и пророци, све старозаветне теофаније да су пројављивале присуство и делање Логоса и Сина Божијег, а истовремено најављивале, указивале и на припрему за Његово оваплоћење, очовечење, односно, за Његов долазак у телу као Богочовека Исуса Христа. Свети Максим Исповедник вели да: „је Логос Божји, до телесне објаве и присутњења (свог), духовно обитавао у патријарсима и у пророцима, који предизображаваше тајну Његовог доласка“[20]. „Као што су речи закона и пророка биле претече Његовог доласка у телу, вођаху душе ка Христу“[21]. Свети Григорије Богослов вели: „Ниједан од оних који су пре Христовог доласка скончали (τελειωθέντων=усавршили се), није то (савршенство) постигао без вере у Христа. Јер Логос (Божији) појавио се јавно у каснијим временима, али су Га и раније познали они чистога ума, као што је то јасно код многих који су пре Њега стекли поштовање“[22].

Црква када говори о претпостојању Исуса Христа подразумева његово вечно постојање као нестворене Божанске Личности, као Једног од Свете Тројице, као Личности Сина и Логоса Божијег, још бестелесног, неоваплоћеног и неочовеченог. Ово претпостојање Христово и његово божанство су оповргавали разни јеретици од самог почетка, јер су га прихватали само као створено биће. Црква је морала да се жестоко супростави таквим мишљењима и да се бори да покаже да је Христос нестворен, рођен из суштине Оца и као такав савечан са Њим. Постојали су и други који нису веровали у претпостојање Исуса Христа, његовог божанства, јер им је било немогуће да прихвате било какву могућност отеловљења за Бога. Црква је морала да енергично оповргне и ове јеретике наглашавајући божанство и вечност, односно претпостојање Исуса Христа као Сина и Логоса Божијега, који је стварно и истински се оваплотио и очовечио. Доказ претпостојања и вечности Исуса Христа јесте уједно доказ о његовом божанству, као нестворених бића, јер ако је нестворен, то неминовно значи, и да је вечан. Док су сва друга бића створена, тварна, самим тим ограничена, несавршена и смртна, али могу да постоје вечно, само и једино, у непрестаној слободно-љубавној заједници са Богом. То се заиста остварује у Христу. Управо због тога, Бог све ствара „са циљем да се Син Божији оваплo-

---

[19] Атанасије Јевтић, *Исус Христос је исти јуче, данас и довека*, у: Христос Алфа и Омега, стр. 256.

[20] Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Περί θεολογίας καί τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ 28, види у: Свети Максим Исповедник, Гностички стослови, прев. Петар Јевремовић, Београд 1996, 76.

[21] Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Περί θεολογίας καί τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ 29, види у: Исто.

[22] Григорије Богослов, Беседа 15, 1; види у: Свети Григорије Богослов Архиепископ Цариградски Празничне Беседе, прев. Епископ Атанасије Јевтић, Требиње-Врњачка Бања 2001, 205.

ти и да на тај начин сједини творевину са Богом. Божија воља тј. Божија љубав која држи свет у постојању пројављује се кроз једну конкретну личност, кроз Сина Који је постао човек. Зато је син и његово оваплоћење предзамишљени циљ због кога је Бог створио свет. Оваплоћење Сина Божијега као човека је гарант постојања створених бића, јер створена бића могу да постоје само ако су возглављена у једној вечној личности тј. у личности Сина Божијег, никако другачије“[23].

После свега, можемо закључити да постоји једна природна, неумитна и латетна усмереност Старога Завета ка Новом Завету. Та усмереност се пројављује као христолошка димензија Старог Завета. Јер је више него очигледно да се Христос појављује и представља као испуњење и остварење законског, пророчког и историјског аспекта Старог Завета. Закон и пророштва су испуњена у Новом Завету кроз Христа, а целокупна старозаветна историја је усмерена и води ка Месији, ка Христу. Митрополит Амфилохије Радовић када разматра ову проблематику пише следеће: „Сам Христос, као и Његови апостоли, просто су урасли у јудејско ерминевтичко предање и имају првенствено циљ да разоткрију дубљи смисао Старог Завета. Заснивајући се на Закону и Пророцима, Он им открива дубљу димензију, јављајући се као њихово остварење. Док је јеврејска идеја сва усмерена на будућност, на оно што ће доћи (Месију), тако да је целосно прожета есхатолошким духом. Нови Завет се заснива на чињеници да је та будућност већ почела, тј. да је у откривеном Логосу (Λόγος) постала историјска стварност. Царство Божије (Βασιλεία τοῦ Θεοῦ) коме стреми цео Стари Завет као нечем што треба да дође, постаје у Христовој проповеди нешто што је већ ту, нешто веома блиско и реално присутно у Његовој личности, делу, животу. Христос не укида Закон и пророке, Он их испуњава (Мт. 5, 17), тј. Он је њихова пуноћа“[24].

4. Богочовек Христос као почетак и крајњи циљ Библијске антропологије

Христолошка димензија Старог Завета пројављује чињеницу да Личност Сина и Логоса Божијег, односно Богочовека Христа представља у антрополошком смислу почетак и крајњи циљ човека, као најузвишенијег створеног бића. Јер у самом Сину Божијем, Богочовеку Христу сагледава се почетак, центар, смисао, пуноћа и крајњи циљ човечијег бића, самог човека, али важно је истаћи, да кроз њега и у њему и читаве створене стварности. Целокупан светоотачки приступ Светом Писму, Библији, налази се у томе, да је она од почетка до краја окренута ка Месији, долазећем Христу, и да као таква, са таквим усмерењем, има један пре свега есхатолошки и христоцентрични карактер. Атанасије Јевтић када расправља о Библији истиче да је она «пре свега књига о Месији, о Помазанику Господњем и Његовој будућој свеобухватној Тајни, у којој је сагледавана и сва судбина створеног света и човека, те је зато Библија сва окренута есхатологији. Једном речју, за оце Цркве то је књига о Христу, у Коме се обједињује и испуњује сва Божанска Икономија (=До-

[23] Епископ др Игнатије (Мидић), Биће као есхатолошка заједница, Пожаревац 2008, 64-65.

[24] Види: Митрополит Амфилохије (Радовић), Историјски пресјек тумачења Старога Завјета, Никшић 1996, 15. Ово је изванредна студија о тумачењу Старог Завета кроз векове и представља кратку историју старозаветне егзегезе, односно својеврсни историјски пресјек тумачења Старога Завета, -како гласи и сам назив ове веома значајне студије.

мострој) од стварања света па до вечног живота и Царства Небеског. Месија, Исус Христос, као Син Божији и Син Човечији, као Богочовек, јесте Алфа и Омега свеукупног Светог Писма, врхунац и средишњи чвор Библије, коначно откривење и Бога и света и човека ...»[25].

На основу оваквог приступа Светом Писму, где је увек истакнут и подвучен христоцентризам, постаје сасвим разумљиво зашто Црква наглашава и истиче посебан, за неке неразумљив ерминевтички метод, да се Стари Завет може исправно протумачити једино Новим Заветом. Јер једино на овај начин се истински сагледава и показује садржај, пуноћа и теологија старозаветног откривења. Овај принцип се заснива на убеђењу да Стари и Нови завет представљају једну целину, односно две фазе једног и јединственог откривења Божијег човеку, као и одређену припрему и испуњење плана Божијег, тј. Домостроја који се одвија у Личности Богочовека Христа, за спасење човека и света. Видимо да пророк Јеремија у Старом Завету прориче о будућем спасењу Израиља и о успостављању Новог Завета говорећи: «Ево, иду дани говори Господ, кад ћу учинити с домом Израиљевијем и с домом Јудинијем нов завјет. Не као онај завјет, који учиних с оцима њиховијем, кад их узех за руку да их изведем из земље Мисирске, јер онај завјет мој они покваришe, а ја им бијах муж, говори Господ; Него ово је завјет што ћу учинити са домом Израиљевијем послије ових дана, говори Господ: метнућу завјет свој у њих, и на срцу њихову написаћу га, и бићу им Бог, и они ће ми бити народ. И неће више учити пријатељ пријатеља, ни брат брата говорећи: познајте Господа; јер ће ме знати сви од малога до великога, говори Господ; јер ћу им опростити безакоња њихова, и гријеха њиховијех нећу више помињати»[26]. Овај текст пророка Јеремије приказује и одсликава истински смисао и суштину Новог Завета долазећег кроз очовечење, смрт и Васкрсење Спаситеља Исуса Христа: то је један унутрашњи духовни закон, завет, савез и дијалог између Бога и народа Његовог. Јасно је да се овде ради о преласку са слова Закона, на духовни и благодатни Нови Савез, на оно што сведочи Јеванђелист Јован када каже: «Јер се Закон даде преко Мојсија, а благодат и истина постаде кроз Исуса Христа»[27].

Апостол Павле у својим посланицама покушава да расветли свима тајну Христову од вјечности сакривену у Богу, говорећи: „И да расвијетлим свима у чему је устројство тајне од вјечности скривене у Богу, који је саздао све кроз Исуса Христа. Да се кроз Цркву сада обзнани началствима и властима на небесима многострука мудрост Божија. По вјечној намјери коју изврши у Христу Исусу Господу нашему“[28]. Тако, Бог кроз Цркву открива тајну сакривену од вјекова у Богу, „Тајну Христову“, Самога Христа, који се открио употпуности „у последње дане“ постајући Човеком ради „познања тајне Бога и Оца и Христа. У коме су сакривена сва блага премудрости и знања“[29]. Ову истину о Христу и „Тајни Христовој“ тако-

---

[25] Атанасије Јевтић, Христос Алфа и Омега, Братство Св. Симеона Мироточивог, 2000, 57.

[26] Јер 31, 31-34.

[27] Јн 1, 17.

[28] Еф 3, 9-11. Кол 1, 26.

[29] Кол 2, 3-4.

ће најбоље расветљава и објашњава Свети Максим Исповедник у свом 60. Одговору Таласију. Он ту одговара на питање: о Христу као Јагњету непорочном и безазленом, предвиђеном још пре постања света, а јављеном у последња времена ради нас. Међутим главно питање које се овде поставља гласи – Од кога предвиђенога? Максим Исповедник одговарајући на ово важно питање даје свеобухватан одговор о „Тајни Христовој", свакако надовезујући се на мисао Апостола Павла[30]. Овде ћемо изложити и показати само неке кључне делове Максимовог одговора:

„Тајну Христову реч (Светога) Писма назива Христом и јасно то посведочује Велики Апостол (Павле), овако говорећи: Тајна која је сакривена од векова и нараштаја, сада се јави (Кол. 1, 26), то јест говорећи да је једно и исто Христос и Тајна Христова. А то очигледно јесте: неизрециво и несхватљиво сједињење по Ипостаси (=у једном Лицу) Божанства и човечанства, доводећи на сваки начин човечанство у једно са Божанством, принципом Ипостаси (=Личности), и чинећи једну сложену Ипостас (μίαν τήν ὑπόστασιν σύνθετον) обадвога (=божанске и људске природе), не наносећи њиховој по природи суштинској разлици никакво у било чему умањење, тако да је као што рекох, и једна Ипостас њихова постала, и (опет) природна разлика (божанства и човечанства) остала неповређена... То је та Велика и Скривена Тајна (Еф 3, 3. 9; 5, 32; Кол 1, 26-27; 1 Тим 3, 16). То је блажени крајњи циљ (τέλος =свршетак) ради којега је све створено. То је тај божански циљ (σκοπός), предзамишљен (од Бога) пре почетка свих бића, којега одређујући кажемо: да је он унапред смишљени свршетак (τέλος=циљ), ради којега је све, а он није ни ради чега (другог). Гледајући на овај циљ (τέλος), Бог је створио суштине постојећих бића. Ово је ваистину коначна тачка (πέρας) Промишљања (Божијег) и оних о којима промишља, по којој ће (коначној стварности) бити возглављење (ἀνακεφαλαίωσις=сједињење) у Богу свега што је од Њега створено (Еф 1, 10-11). То је тајна која обухвата (τό περιγράφον) све векове (и светове), и која пројављује, наднеизмерно и надбескрајно предпостојећи пре векова Велики Божији Савет (βουλήν=вољу,одлуку) (Ис 9, 5), Којега је Весник постао Сâми суштински Логос Божији, поставши Човек, и учинивши јавном, ако се тако може рећи, најдубљу дубину Очеве доброте, и у Себи показавши крајњи циљ (τό τέλος) ради којег су очигледно сва створења добила почетак бића. **Јер ради Христа, то јест ради Тајне Христове, добили су сви векови и све што је у тим вековима у Христу почетак и крајњи циљ бића**. Јер је пре векова предзамишљено (од Бога) сједињење границе и безграничја, и мере и безмерја, и краја и бескраја, и Творца и твари, и стајања и кретања, које је (сједињење) јављено у Христу у последња времена, дајући собом испуњење Божијег предзнања... Било, дакле, да неко каже Христос, или Тајна Христова, предзнање тога има по суштини једино Света Тројица, Отац и Син и Свети Дух. Нека се нико не чуди како Христос, будући Један од Свете Тројице, бива предзнаван од Ње, знајући да Христос није предзнан као Бог, него као човек, то јест Његово по домостроју Оваплоћење ради човека. Јер Онај Који је свагда Сушти, из свагда Суштег (Оца) надузрочно и надразумно, никада не бива предзнаван. Јер је предзнање

[30] Поред многих Светих Отаца који су се бавили тумачењима богословља у Посланицама Апостола Павла, могли бисмо рећи да је управо Свети Максим Исповедник био један од најбољих и најдубљих познавалаца и тумача истанчаних духовних и богословских тајни свеславног Апостола Павла – Апостола Богочовека. А оно што је најпознатије и најизраженије у Његовој богословској мисли је управо «Велика тајна побожности», односно «Тајна Христова», којој је Свети Максим управо и посветио овај свој 60. Одговор Таласију.

за оне који због (неког) узрока имају почетак бића. Предзнан је, дакле, Христос не по ономе што је по природи био за Себе, него по ономе чиме се јавио (као Богочовек), по домострој спасења ради нас, поставши (то) доцније. Јер је заиста требало да Онај, Који је по природи Творац суштине постојећих бића, да Он буде и Самоделатељ (Αὐτουργόν) обожења по благодати онима који су постали, да би Дародавац бића (ὁ τοῦ εἶναι Δοτήρ) показао се и као Дароватељ вечног благобића (τοῦ ἀεί εὖ εἶναι Χαριστικός)"[31].

Ова свеобухватна богословска анализа „Тајне Христове" у теологији Максима Исповедника нам сведочи, а и много говори о самој проблематици нашег рада, а то је да је Богочовек Христос почетак и крајњи циљ свих бића, а првенствено човека, што истовремено представља и саму суштину Библијске и Хришћанске антропологије. Свет и човек, створени су кроз и ради Христа, као знак преизобилне љубави Свете Тројице према људима. Дакле, Бог је имао унапред замишљени блажени крај и циљ, односно велику и скривену тајну, ради које су створене све твари. Бог све ствара ради тога што жели једноставно, да пренесе и распрости Своју Љубав на целу творевину, посебно на људе, да пренесе и оствари љубав, међу њима самима, као и између њих и Њега. Творац свих бића - Логос Божији постаје слободно из љубави савршени Човек. Затим, Он својим Очовечењем пројављује и показује највећу дубину Очеве доброте и љубави, показујући у Себи крајњи циљ (τό τέλος) ради којег су очигледно, сва створења добила почетак бића. Јер ради Христа, то јест ради Тајне Христове, добили су сви векови и све што је у тим вековима, у Христу, почетак и крајњи циљ бића. Јер је заиста требало, према Максиму Исповеднику, „да Онај, Који је по природи Творац суштине постојећих бића, да Он буде и Самоделатељ (Αὐτουργόν) обожења по благодати онима који су постали, да би Дародавац бића (ὁ τοῦ εἶναι Δοτήρ) показао се и као Дароватељ вечног благобића (τοῦ ἀεί εὖ εἶναι Χαριστικός)"[32].

5. Богочовек Христос као Нови Адам је Праобраз и парадигма староме

Није само преподобни Максим Исповедник овако јасно и експлицитно говорио о Христу као почетку и крајњем циљу човека и његове природе. Свети Никола Кавасила[33] такође, директно и недвосмислено пише, да је човекова природа од самог почетка свим својим постојањем, циљано, и рекли бисмо динамично, била усмерена ка Христу. Он говори да је Архетип и Праобраз човеков био Христос. Он је ту потпуно директан и изричит: није Архетип човеков, бестелесни Син и Логос Бо-

---

[31] Превод смо преузели из студије: Свети Максим Исповедник, Живот и избор дела, са уводима, схолијама и студијама, превео са грчког и приредио Епископ Атанасије умировљени ЗХиП, Врњци-Требиње-Лос Анђелес 2012, 215-221. Посебно обратити пажњу на други део студије где Владика Атанасије Јевтић разматра ову проблематику у следећим радовима: „Тајна Христова по учењу Светог Максима", „Протологија и Есхатологија Св. Максима", као и у чланку: „Велики Савет Божији код Св. Максима" (стр. 285-349).

[32] Исто.

[33] Посебно обратити пажњу, у вези са овом проблематиком, на изузетну студију Панајотиса Неласа о христоцентричној антропологији Николе Кавасиле: Παναγιώτη Νέλλα, Ζῶον Θεούμενον. Προοπτικές γιά μιά ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου, ἐκδόσεις Ἁρμός, Ἀθήνα 1995, 115-180. (Постоји не баш тако прецизан и поуздан српски превод са енглеског: Панајотис Нелас, Обожење у Христу, прев. Вук Миљановић, Хришћанска мисао, Србиње-Београд-Ваљево 2001, 105-157).

жији, него оваплоћени и очовечени Логос Божији, односно Нови Адам и савршени Човек, Богочовек Исус Христос. Дакле, Никола Кавасила је више него јасан, по овом питању:

„Ради новога човека, уосталом, створена је у почетку човекова природа, а исто тако и ум и душа; разум смо примили да бисмо Христа спознали; жељу, да бисмо ка Њему хитали; памет смо стекли да бисмо Њега држали у сећању, јер када смо стварани, Он је био Праобраз. Стари Адам није пример овоме Новоме, него је Нови Адам пример оном староме. Ако се и каже да је Нови Адам рођен по подобију онога старога, то је због пропадљивости коју је онај стари увео, а овај Нови наследио да би уз помоћ Својих лекова излечио болест природе и, као што каже апостол Павле, 'да би живот прогутао оно што је смртно'. Код нас, дакле, који смо најпре спознали старог Адама, створен је утисак да он због своје природе представља праобраз Новога; док за Онога Коме је све пред очима и пре но што задобије своје постојање, стари Адам представља слику Другога Адама – створен је, дакле, према Његовом лику и образу, али није га сачувао у себи, или боље рећи, похитао је ка томе образу, али га није стекао. Отуда се збило да је Закон примио онај стари Адам, а одржао га овај Нови, и послушање је затражено од старога, а Нови га је показао 'до смрти, и то до смрти на крсту', како каже апостол Павле"[34].

Природа човекова иако је створена, она није створена без икаквог смисла, ни неког конкретног назначења, него је Бог ствара циљано и смислено, имајући у виду да када се испуни време и када устреба да се Син и Логос Божији роди у телу, да се отелови и очовечи, да та природа тада мора бити посебна, узвишена и достојна таквог збивања. И сама Мајка Божија требало је да се узме тј. роди из те и такве човечанске природе[35], а не било које, нити било какве, односно морала је човечанска, људска природа да буде достојна да би се из ње могла родити Мајка Божија, као и Син Њен, Богочовек Исус Христос, оваплоћени Логос Божији и Спаситељ човека и света. Човечанска природа је била „предоодређена" за прави, истински и целовити живот у Христу, у коме ће човекова природа да буде свецелосна и непропадљива. „Истинско човеково назначење, које је Бог коначно имао на уму када га је стварао, јесте целовит живот, у којем ће човеково тело бити изнад сваке пропадљивости, а његов ум ослобођен од сваког греха. Јер његово стање ће бити савршено онда када га Творац буде саздао, сагласно са свим оним што сматра да је човеку потребно"[36].

Свети Никола Кавасила правећи поређење између старог и Новог Адама, сматра да је онај стари Адам погрешио и у овај свет увео несавршени живот за који је био потребно безбројно мноштво помагала, док је Нови Адам за људе постао Отац најсавршенијега, бесмртног и целовитог живота[37]. Додуше, сама природа је

[34] Свети Никола Кавасила, О животу у Христу, прев. С. Јакшић, Беседа, Нови Сад 2002, 223-224.

[35] Уп. Παναγιώτη Νέλλα, Ζῶον Θεούμενον. 127. Ово је једна изузетна антрополошка студија Панајотиса Неласа која говори о човеку као живом бићу коме је дато и задато да се обожи у Христу. Међутим, ми овде конкретно упућујемо на онај део студије који се односи на духовни живот у Христу, то јест на христоцентричну антропологију светог Николе Кавасиле. Панајотис Нелас ту непрестано наглашава како, према светом Николи Кавасили верном сведоку и следбенику предања, постоји круцијална и интегрална веза, између антропологије и христологије.

[36] Свети Никола Кавасила, О животу у Христу, 224-225.

[37] Исто, 224.

од самог почетка усмеравана и вођена ка бесмртности и савршенству, међутим сагрешивши, до тога није дошло, него је се то одиграло и природа је доспела до свог назначења тек касније у Новом Адаму, у Христу. Човекова природа је то достигла тек у Христу, Телом Спаситељевим, које је Овај васкрсао из мртвих за бесмртни живот, и на тај начин постао „предводник бесмртности људскоме роду“[38]. Укратко речено, Спаситељ Христос је први и једини, Својим делима, животом и свим другим, показао истинско назначење и истинско савршенство човека, једном речју, Он је Собом показао Истинског и Савршеног Човека. Христос је тиме показао да је Он почетак и коначни циљ створеног човека и да је глава истинске и праве човечности, односно човекове природе. Тако да је све то имало за последицу следећу чињеницу. Човекова природа док год није примила ипостас Очовеченог Логоса Божијег[39], докле год се човек није сјединио и остварио у личности Христовој, човек и његова природа, била је без утемељења, без правог ипостасног подстављења, то јест, није имала своје истинско реално биће и постојање. Дакле, човеково биће ће постати у правом смислу, утемељено, остварено и бесмртно, само и једино, у перманентној заједници са Богом, ипостазирано у личности Христовој, благодаћу Духа Светога. Због свега тога, Никола Кавасила изводи следећи закључак, реторичким питањем: „Ако је, дакле, ономе првоме Адаму требало много да би био савршен, а овај Нови јесте по свему савршен, те је од Свога савршенства и људима предао и целокупни људски род себи припојио, како да оно што је друго, не буде узор ономе првоме, и како онда да не сматрамо да Христос представља Праобраз, а да је Адам свој образ од Њега примио?“[40].

После ових навода, сасвим је јасно, да Никола Кавасила непрестано наглашава како постоји суштинска интегрална веза између антропологије и христологије. Исус Христос јесте савршени и истински Човек, парадигма и образац, онога што би требао бити човјек. Богочовек Христос је огледало у коме видимо образац и одраз нашег истинског човечијег лица. У овоме је више него јасно дочарано да сва теологија и антропологија о људској личности треба да буде христолика и христоцентрична. Имајући такво усмерење, Библијска антропологија се на прави начин односи, према својој изворности и пројављује се, увек као нераздвојиви аспект православне христологије. Додаћемо да то истовремено значи да је антропологија нераздељиво повезана и са еклисиологијом, јер се Христос, као Оваплоћени у телу Бог Логос и Син Божији, у богословљу и искуству апостола и отаца, поистовећује са Црквом као Саборним Телом Његовим. На основу свега тога, говоримо не само о Охристовљењу човека, него и о потреби Уцрковљења човека.

---

[38] Исто.

[39] Оваплоћење-Очовечење Бога Логоса представља централни догађај у премудром Божијем промишљању о човеку и свету. Истовремено Очовечење Христа засигурно представља сам темељ Библијске антропологије. У том контексту, Очовечење Бога Логоса и Личност Богочовека Исуса Христа је величанствена теофанија, која за нас постаје и истинска антропофанија. Богочовек Христос је темељ за схватање, разумевање и познавање Библијске антропологије, тако да без Христа нема ни правог човекопознања.

[40] Свети Никола Кавасила, О животу у Христу, 225.